

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ШАШКЕВИЧ Олександр Любомирович

**Розвиток недержавного пенсійного забезпечення у
контексті підвищення рівня фінансової грамотності
населення/**

**Development of non-state pension provision in the
context of increasing the level of financial literacy of the
population**

спеціальність: 015 039 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ПОФГзм-21
О. Л. Шашкевич

Науковий керівник:
д.е.н., професор, Т. О. Кізима

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

АНОТАЦІЯ

Шашкевич О. Л. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення у контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 015 Професійна освіта, спеціалізації 015.39 Цифрові технології, освітньо-професійна програма. – Фінансова грамотність. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2026.

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретико-правових засад функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні та напрямів формування пенсійних заощаджень через посилення фінансової грамотності населення. Проаналізовано вплив демографічних та економічних викликів на солідарну пенсійну систему, а також здійснено моніторинг стану накопичень у недержавних пенсійних фондах і сучасних програм накопичувального страхування життя в умовах воєнного стану. Запропоновано комплекс освітньо-комунікаційних, технологічно-інфраструктурних та освітніх рішень для стимулювання пенсійних заощаджень та підвищення рівня фінансової грамотності населення.

ANNOTATION

Shashkevych O. L. Development of Non-State Pension Provision in the Context of Increasing the Level of Financial Literacy of the Population. – Manuscript.

Master's degree thesis in specialty 015 Vocational Education, specialization 015.39 Digital Technologies, educational and professional program – Financial Literacy. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2026.

The qualification thesis provides a comprehensive study of the theoretical and legal foundations of private pension provision in Ukraine, alongside pathways for developing pension savings by enhancing the financial literacy of the population. The impact of demographic and economic challenges on the solidarity (pay-as-you-go) pension system is analyzed. Furthermore, the study monitors the current state of accumulation in private pension funds and contemporary long-term life insurance programs under martial law conditions. A set of educational-communicative, technological-infrastructure, and educational solutions is proposed to stimulate pension savings and increase the level of financial literacy among the population.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

АТ – акціонерне товариство

ВВП – валовий внутрішній продукт

ДІД – додатковий інвестиційний дохід

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄСВ – єдиний соціальний внесок

ЗСУ – Збройні Сили України

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МОП – Міжнародна організація праці

НБУ – Національний банк України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

НПЗ – недержавне пенсійне забезпечення

НПФ – недержавний пенсійний фонд

ОВДП – облігації внутрішньої державної позики

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПрАТ – приватне акціонерне товариство

ПФУ – Пенсійний фонд України

СБ – Світовий банк

СГ – страхова група

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ТРО – територіальна оборона

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФГВФО – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

ФОП – фізична особа-підприємець

EUR – євро

UAH – українська гривня

UNHCR – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

USAID – Агентство США з міжнародного розвитку

USD – долар США

ЗМІСТ

Вступ.	3
Розділ 1. Теоретико-правові засади недержавного пенсійного забезпечення та його розвиток в Україні.	6
1.1. Генезис та типологія рівнів пенсійного забезпечення в Україні крізь призму світового досвіду.	6
1.2. Державне регулювання недержавного пенсійного забезпечення в Україні та його вплив на фінансову грамотність населення.	13
Розділ 2. Моніторинг недержавного пенсійного забезпечення у контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення в Україні.	20
2.1. Формування пенсійних накопичень: оцінювання можливостей та вплив фінансової грамотності населення як чинник їх формування.	20
2.2. Моніторинг та аналіз сучасних програм накопичувального убезпечення життя в Україні.	27
Розділ 3. Основні напрямки формування пенсійних заощаджень в Україні через посилення фінансової грамотності населення.	34
Висновки.	46
Список використаних джерел.	49
Додатки.	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна сьогодні перебуває в епіцентрі складних демографічних та економічних викликів, де старіння нації, міграційні процеси через війну та вичерпання ресурсу солідарної пенсійної системи ставлять під загрозу соціальну безпеку громадян. Постійно зростаючий дефіцит Пенсійного фонду України систематично покривається за рахунок державних дотацій, а державна пенсія переважно запобігає абсолютній бідності пенсіонерів. У таких умовах критично необхідним стає розвиток третього рівня пенсійної системи – недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) та інструментів накопичувального страхування життя. Водночас, головним бар'єром на шляху до формування довгострокових пенсійних заощаджень є не лише економічна турбулентність, але й низький рівень фінансової грамотності населення, помножений на недовіру до фінансових інститутів. Саме тому дослідження проблематики недержавного пенсійного забезпечення крізь призму підвищення фінансової грамотності є своєчасним і надзвичайно актуальним.

Проблематику та різноманітні аспекти становлення та розвитку систем пенсійного забезпечення та механізмів недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) досліджували у своїх працях такі науковці, як С. Бірюк, Є. Вовк, О. Зварич, В. Квас, О. Кириленко, Н. Нагайчук, Н. Петруха, Р. Пікус, О. Пономарьова, Ю. Романовська, О. Рудик, Л. Сорокіна, Б. Стеценко, Л. Чвертко, Л. Шалієвська, І. Шепель та їх співавтори. Питання фінансової грамотності населення, формування фінансової поведінки домогосподарств та їхньої здатності створювати довгострокові пенсійні заощадження досліджували В. Булавинець, А. Кізима, Т. Кізима, О. Петрушка, В. Письменний, І. Сидор та ін. Незважаючи на значний науковий доробок, низка важливих аспектів залишається недостатньо вивченою та потребує детальнішого дослідження, зокрема механізми адаптації інститутів НПЗ до умов поствоєнного відновлення економіки, а також проблеми інтеграції недержавних пенсійних фондів із цифровою екосистемою фінансових послуг. Окремої та поглибленої уваги вимагають шляхи підвищення фінансової грамотності населення задля подолання суспільної недовіри до фінансових

установ та формування можливостей персоналізації пенсійних програм відповідно до індивідуальних життєвих траєкторій громадян.

Метою кваліфікаційної роботи є систематизація, узагальнення та поглиблення теоретико-практичних знань щодо функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні, а також обґрунтування напрямів формування пенсійних заощаджень через посилення фінансової грамотності населення. Для досягнення вказаної мети у роботі поставлено та вирішено такі **завдання**:

- дослідити генезис та типологію рівнів пенсійного забезпечення з урахуванням світового досвіду;
- проаналізувати особливості державного регулювання НПЗ в Україні та його вплив на фінансову обізнаність громадян;
- здійснити моніторинг стану пенсійних накопичень та проаналізувати програми накопичувального страхування життя в Україні;
- сформулювати ключові напрямки стимулювання пенсійних заощаджень за допомогою освітньо-комунікаційних та технологічно-інфраструктурних рішень (зокрема цифровізації).

Об'єктом дослідження є процеси формування пенсійних заощаджень та функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та методи підвищення рівня фінансової грамотності населення як фундаментального чинника розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

У кваліфікаційній роботі застосовано комплекс методів наукового пізнання: історичний метод та мультидисциплінарний підхід (для вивчення еволюції пенсійних систем від античних часів до сучасності), методи порівняльного та статистичного аналізу (для дослідження дохідності, активів НПФ та страхових компаній), а також методи логічного узагальнення для формування висновків.

Практична значимість отриманих результатів. Запропоновані у роботі кроки та рекомендації можуть бути використані для вдосконалення політики державного регулювання ринку НПЗ, розробки освітніх програм із фінансової

грамотності, а також фінансовими установами та державою для інтеграції пенсійних накопичувальних сервісів у сучасні цифрові інфраструктури (наприклад, у застосунок «Дія» чи стандарти Open Banking).

Апробація результатів роботи та публікації. За результатами дослідження опубліковано розділ у колективній монографії «Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека» (Тернопіль, 2025 р.), тези доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми і перспективи» (11-12 грудня 2025 р., м. Тернопіль), тези доповіді на III Міжнародному фінансовому форумі «Модерні фінанси: національна стійкість, безпека, інноваційне лідерство» (14-17 травня 2026 р., м. Тернопіль).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 56 позицій та 1 додатку. Зміст роботи викладений на 48 сторінках, робота містить 6 таблиць та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЙОГО РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

1.1. Генезис та типологія рівнів пенсійного забезпечення в Україні крізь призму світового досвіду

Для розгляду генезису пенсійного забезпечення та його впливу на фінансову грамотність громадян доцільно використовувати мультидисциплінарний підхід та історичний метод. Перш за все варто вказати на те, що пенсійне забезпечення як соціальний інститут має давню історію, яка сягає ще античних часів. Перші згадки про утримання громадян похилого віку та військових ветеранів зустрічаються в різних цивілізаціях.

У Стародавньому Єгипті єгипетські фараони забезпечували жерців та державних службовців їжею, одягом і житлом після завершення їхньої служби. У Стародавньому Римі (I ст. до н.е. – V ст. н.е.) імператор Август (27 р. до н.е. – 14 р. н.е.) запровадив систему пенсій для римських легіонерів. Військові, які відслужили 20-25 років, отримували одноразову грошову винагороду або земельні наділи. Для фінансування цих виплат у 5 році н.е. було створено спеціальний фонд – *Aerarium Militare*, який наповнювався з податків.

У Середньовічній Європі (V–XV ст.) воїни, що служили феодалам, могли отримати земельні наділи або матеріальну підтримку у старості. Католицька церква часто утримувала літніх людей та тих, хто не міг працювати, через монастирі та благодійні фонди.

В Османській імперії (XV–XIX століття) існували системи пенсійного забезпечення для державних службовців та військових – текафул (форма ісламського страхування, що ґрунтується на принципах шаріату, де замість традиційної системи страхування учасники роблять внески у спільний фонд, який використовується для покриття збитків, а прибуток розподіляється між учасниками. Це колективна система взаємодопомоги (табарру), де відсутні

відсотки (ріба) та елементи невизначеності, що робить її дозволеною (халал) для мусульман). Воїни-спаги отримували довічні землі за службу султанові.

Перші спроби формалізації пенсій у 1673 році здійснив французький міністр фінансів Жан-Батіст Кольбер запропонувавши пенсійне забезпечення для військових. В 1713 році в Пруссії з'явилася перша система пенсійного страхування для державних службовців, а у 1795 році британський уряд почав виплачувати пенсії військовим та морякам Королівського флоту.

Хоча соціальні виплати існували задовго до XIX століття, саме реформа пенсійного забезпечення, ініційована Отто фон Бісмарком у 1889 році стала фундаментом для сучасних систем соціального захисту та запровадила принцип солідарності та обов'язкових внесків для забезпечення соціального захисту громадян похилого віку.

«Бісмарк запровадив першу в світі державну систему пенсійного забезпечення для робітників. Ця система базувалася на солідарному принципі, де працюючі сплачували внески, з яких фінансувалися пенсії тих, хто вийшов на заслужений відпочинок. Внески були обов'язковими як для працівників, так і для роботодавців. Початково пенсійний вік становив 70 років, що перевищувало середню тривалість життя того часу, тому лише небагато людей доживали до отримання пенсії. Після відставки Бісмарка та під тиском профспілок пенсійний вік було знижено до 65 років» [44, с.180].

«Мета реформи полягала у підвищенні лояльності робітничого класу до уряду та укріпленні соціальної стабільності в державі. Запроваджена модель пенсійного забезпечення стала орієнтиром для багатьох інших країн, які згодом адаптували аналогічні системи» [38].

«Солідарна система, започаткована Бісмарком, функціонувала ефективно, поки кількість працюючих значно перевищувала кількість пенсіонерів. Однак із часом демографічні зміни та збільшення тривалості життя призвели до необхідності реформування пенсійних систем у багатьох країнах» [40, с.75-76].

Історія формування національної пенсійної системи України – це хроніка спроб адаптувати громіздку радянську модель соціального забезпечення до

ринкових реалій, що супроводжувалася постійним браком ресурсів та політичної волі.

Генезис пенсійного забезпечення в Україні є складним шляхом від совітської системи до сучасної моделі, що складається з таких основних етапів розвитку (з 1917 року – до сучасності):

1. Пенсійна система УРСР (1919-1991)

У Радянському Союзі пенсійне забезпечення формувалося за принципом солідарності поколінь, де працююче населення фінансувало пенсії літніх людей.

«У 1928 році вперше було запроваджено пенсії для робітників державних підприємств, а для колгоспників аж у 1964 р.» [51].

Закон СРСР «Про державні пенсії» [32] був прийнятий 14 липня 1956 року та встановив єдину систему пенсійного забезпечення для всіх громадян СРСР. Цей закон мав велике значення для соціального забезпечення громадян Радянського Союзу, оскільки він значно розширив коло осіб, які мали право на пенсію, і підвищив розміри пенсій.

Основними положеннями цього закону було закріплено пенсійний вік: 60 років (при стажі роботи не менше 25 років) для чоловіків та 55 років (при стажі роботи не менше 20 років) для жінок; затверджено три види пенсій: за віком, по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника.

Виплата пенсій забезпечувалася державою за рахунок коштів державного бюджету СРСР, включаючи кошти державного соціального страхування.

2. Період інституційної інерції після здобуття незалежності (1991-2003)

Після розпаду СРСР Україна успадкувала совітську солідарну пенсійну систему, але через економічну кризу 1990-х пенсійні виплати були нестабільними.

У 1990 році створено Пенсійний фонд України, що став основним адміністратором пенсійних коштів.

У 1991 році прийнято Закон України «Про пенсійне забезпечення» [35], який зберіг принципи радянської системи, але поступово розширював категорії осіб, що мали право на пенсії.

Кризові процеси 1990-х років в економіці, гіперінфляція та масове ухилення від сплати податків зруйнували фінансову основу пенсійної системи. Пенсії перетворилися на символічні виплати, що не забезпечували навіть фізіологічного виживання, а Пенсійний фонд став хронічно дефіцитним.

3. Пенсійна реформа 2003 року

Важливим моментом інституційного будівництва стало прийняття у 2003 році пакету законів, що вступили в дію з 1 січня 2004 року:

- Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [33] (№ 1058-IV), який де-юре запровадив в Україні трирівневу систему за моделлю Світового банку та змінив філософію виплат: від «пенсії за трудовий стаж» до «страхової пенсії», розмір якої залежить від суми сплачених внесків (персоніфікований облік);

- Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (№ 1057-IV) [34], який створив правове поле для третього рівня.

Однак, архітектура, закладена в 2003 році, залишилася незавершеною. Другий рівень (обов’язкове накопичення) був прописаний у законі, але його запуск обумовлювався досягненням бездефіцитності ПФУ – умовою, яка так і не була виконана і через фінансові труднощі накопичувальна система так і не запрацювала і понині.

4. Параметрична реформа 2011 року (Закон «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р. № 3668-VI) [8].

Світова фінансова криза 2008 року та тиск міжнародних кредиторів (МВФ) змусили українську владу піти на непопулярні заходи для стабілізації солідарної системи. Реформа передбачала:

- підвищення пенсійного віку для жінок з 55 до 60 років (поступово упродовж 10 років);

- збільшення нормативного стажу для призначення мінімальної пенсії (з 20/25 до 30/35 років для жінок/чоловіків);

– обмеження максимального розміру пенсій (на рівні 10 прожиткових мінімумів) для нових пенсіонерів.

5. *Осучаснення пенсійної реформи 2017 року* (Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII) [31].

Запроваджено підвищення пенсійного віку та необхідного страхового стажу та здійснено перерахунок виплат залежно від середньої заробітної плати та інфляції.

Впроваджено гнучкий коридор виходу на пенсію: замість прямого підвищення пенсійного віку – залежність віку виходу на пенсію від наявного стажу. Для виходу в 60 років стаж зростає з 25 років у 2018 до 35 років у 2028. Ті, хто має менше стажу (15-25 років), зможуть вийти на пенсію лише в 63 або у 65 років.

Зміна формули: зменшено коефіцієнт оцінювання одного року стажу з 1,35% до 1,0%. Це фактично зменшило розмір пенсії для нових пенсіонерів на 26%, але вивільнило ресурс для перерахунку пенсій тим, хто вийшов на пенсію раніше і чий виплати знецінилися інфляцією.

Скасування спецпенсій: більшість спеціальних пенсійних режимів (держслужба, науковці, прокурори) було скасовано або обмежено та переведено на загальну формулу розрахунку.

6. Сучасний стан пенсійної системи

Україна залишається на солідарній системі, що створює проблеми через демографічний дисбаланс. Дефіцит Пенсійного фонду покривається за рахунок Державного бюджету. Існують спроби запустити накопичувальну систему, проте через економічну нестабільність та війну з рф, цей процес гальмується.

У 2023-2026 роках продовжується цифровізація системи, розширюється пенсійне забезпечення військовослужбовців та соціально незахищених верств населення.

Пенсійна система держави є фундаментом «соціального договору» між державою та громадянином, що відображає не лише рівень її економічного

розвитку, але й ціннісні орієнтири суспільства, його здатність до солідарності поколінь та стратегічного планування. В умовах глобальних демографічних зрушень та трансформації ринків праці, традиційні моделі соціального забезпечення зазнають суттєвих змін. Для України, яка перебуває в стані екзистенційної війни та безпрецедентної демографічної кризи, питання реформування та стабілізації пенсійної системи виходить далеко за межі фінансової політики, набуваючи статусу питання національної безпеки.

Розуміння архітектури сучасної пенсійної системи України неможливе без ґрунтовного аналізу теоретичних моделей, які слугували підґрунтям для реформ останніх трьох десятиліть. Глобальний дискурс у цій сфері пройшов складний шлях від бінарного протиставлення систем Бісмарка та Беверіджа до складних багатокомпонентних конструкцій.

Визначальний вплив на формування пенсійних систем постсоціалістичних країн, включаючи Україну, справила концепція Світового банку. У своїй фундаментальній доповіді 1994 року «Запобігання кризі похилого віку» Банк запропонував трирівневу модель, яка стала нормативним шаблоном для реформаторів 1990-х років. Ця модель базувалася на ідеї диверсифікації ризиків шляхом поєднання державного перерозподілу з приватним накопиченням. Однак, реальний досвід впровадження цієї моделі, зокрема в Латинській Америці та Східній Європі, виявив її обмеженість, особливо в частині захисту найбільш вразливих верств населення та вразливості до фінансових криз.

У відповідь на ці виклики, у 2005 та 2008 роках Світовий банк переглянув свою концепцію, розширивши її до п'ятирівневої моделі. Ця оновлена типологія дозволяє більш детально класифікувати компоненти пенсійного захисту, враховуючи не лише фінансові, але й соціальні аспекти (див. додаток А).

Окрім моделі Світового банку, важливим орієнтиром є підходи Міжнародної організації праці (МОП) та Європейського Союзу. МОП встановлює мінімальні стандарти соціального забезпечення, зокрема коефіцієнт заміщення на рівні не менше 40% від попереднього заробітку для типового бенефіціара. Європейська комісія у своїх звітах акцентує увагу на трьох вимірах:

адекватність (здатність запобігати бідності та підтримувати рівень життя), фінансова стійкість (довгострокова збалансованість бюджету) та модернізація (адаптація до змін ринку праці).

В європейській практиці часто використовується поділ на публічні, професійні та особисті пенсії, що дещо відрізняється від рівнів Світового банку. Наприклад, у Нідерландах та Данії основну роль відіграють професійні пенсійні плани, які є де-факто обов'язковими через колективні трудові угоди, що забезпечує надзвичайно високі коефіцієнти заміщення.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити ключові тренди та, що більш важливо, типові помилки у проектуванні пенсійних систем. Особливий інтерес для України становить досвід країн, що проходили трансформацію від планової економіки (Польща, Угорщина).

Наприкінці 1990-х років Польща та Угорщина, керуючись рекомендаціями Світового банку, запровадили обов'язкові накопичувальні рівні. У Польщі це були відкриті пенсійні фонди, до яких спрямовувалося 7,3% від заробітної плати. Реформа позиціонувалася як засіб підвищення пенсій та розвитку ринку капіталу. Проте через півтора десятиліття обидві країни пішли на радикальний демонтаж цих систем.

Основною вадою польської реформи була фіскальна конструкція перехідного періоду. Спрямування частини внесків до приватних фондів спричинило дефіцит у державній системі соціального страхування. Щоб його покрити, уряд випускав облігації, які купували ті самі пенсійні фонди. У результаті виникло замкнене коло: держава фактично позичала кошти у громадян через посередників, сплачуючи комісії та відсотки, замість безпосереднього фінансування пенсій.

У 2014 р. відбулася націоналізація активів відкритих пенсійних фондів. Облігаційна частина портфелів (51,5%) була анульована, а зобов'язання перенесені на віртуальні рахунки в державний фонд пенсійного страхування. Участь у другому рівні стала добровільною. Це дозволило миттєво знизити

показник державного боргу, але підірвало довіру інвесторів та населення до стабільності правил гри.

Угорщина пішла ще більш радикальним шляхом. У 2010 році уряд, зіткнувшись з бюджетною кризою, фактично націоналізував усі активи обов'язкових приватних пенсійних фондів, використавши їх для покриття бюджетного дефіциту та виплати боргів. Громадян поставили перед вибором: повернутися до державної системи або втратити право на державну пенсію. Більшість населення (97%) повернулася до державної системи.

Запровадження накопичувального рівня без надійних джерел фінансування дефіциту солідарної системи (перехідних витрат) призводить до неконтрольованого зростання державного боргу. Модель, у якій приватні пенсійні фонди інвестують переважно в державні облігації тієї ж країни, є економічно безглуздою, оскільки вона є лише дорогою формою солідарної пенсійної системи.

1.2. Державне регулювання недержавного пенсійного забезпечення в Україні та його вплив на фінансову грамотність населення

Сучасна демографічна та економічна ситуація в Україні створює безпрецедентні виклики для національної системи соціального захисту та пенсійного забезпечення. В умовах старіння нації, скорочення працездатного населення та довготривалих наслідків воєнного стану, солідарна пенсійна система (перший рівень) об'єктивно втрачає здатність забезпечувати достатній коефіцієнт заміщення заробітної плати для майбутніх пенсіонерів. Це актуалізує необхідність розвитку накопичувальних механізмів, де основну роль відіграє третій рівень пенсійної системи – система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ).

НПЗ в Україні є альтернативою державній пенсійній системі та функціонує за рахунок добровільних внесків громадян, роботодавців або інших осіб. Його правове регулювання здійснюється відповідно до Закону України «Про

недержавне пенсійне забезпечення» №1057-IV від 9 липня 2003 року. Відповідно до ст. 2 Закону: «Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, ..., у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов’язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат» [34].

Закон визначив коло суб’єктів недержавного пенсійного забезпечення, до яких відніс:

- «недержавні пенсійні фонди (НПФ);
- страховиків, які уклали договори пенсійного страхування, страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- вкладників та учасників пенсійних фондів, учасників накопичувальної системи пенсійного страхування;
- вкладників пенсійних депозитних рахунків;
- учасників недержавного пенсійного забезпечення;
- засновників пенсійних фондів;
- роботодавців – платників корпоративних пенсійних фондів;
- саморегулювні організації суб’єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- адміністраторів пенсійних фондів;
- компанії з управління активами;
- зберігачів;
- аудиторів;
- осіб, які надають консультаційні та агентські послуги» [34].

Недержавне пенсійне забезпечення в Україні функціонує не лише як фінансовий інструмент накопичення капіталу, але і як складний соціальний інститут, ефективність якого залежить від двох фундаментальних чинників: якості державного регулювання та рівня фінансової грамотності населення. Між цими факторами існує діалектичний зв'язок: жорстке регулювання покликане компенсувати дефіцит знань споживачів та низький рівень довіри до фінансових інститутів, водночас надмірна складність регуляторних механізмів може створювати бар'єри для розуміння системи пересічними громадянами.

Основні регуляторні органи в Україні та їх основні завдання у сфері недержавного пенсійного страхування відображені на рисунку 1.1.

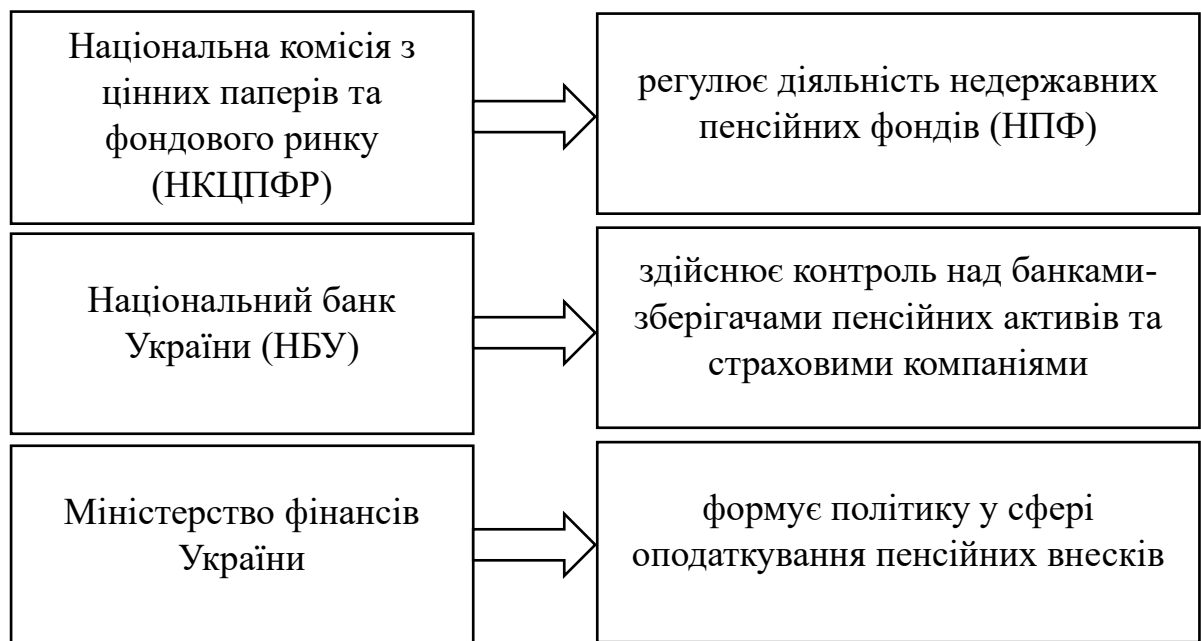

Рис. 1.1. Регуляторні органи у сфері недержавного пенсійного страхування в Україні (сформовано автором).

Основними механізмами державного регулювання є:

- ліцензування та нагляд за діяльністю НПФ, адміністраторів фондів та компаній з управління активами;
- контроль за інвестуванням пенсійних коштів (обмеження щодо ризикових активів, вимоги до диверсифікації портфеля);
- фіскальне регулювання – податкові пільги на внески до НПФ, звільнення від податку на прибуток інвестиційного доходу фондів;

– захист прав учасників – вимоги до прозорості діяльності фондів та розкриття інформації.

Фундаментальним принципом, закріпленим у законодавстві, є статус недержавного пенсійного фонду як фінансової установи, що провадить виключний вид діяльності. НПФ створюються на підставі рішення засновників і мають статус неприбуткових організацій у тому сенсі, що вони не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. Весь інвестиційний прибуток, отриманий від управління пенсійними активами, має бути розподілений між учасниками фонду. Ця норма є критично важливим запобіжником, який усуває конфлікт інтересів між власниками фонду (засновниками) та його клієнтами (учасниками). Заборона на провадження іншої діяльності ізолює пенсійні заощадження від комерційних ризиків, не пов'язаних безпосередньо з інвестуванням пенсійних активів.

Законодавець також передбачив чітку сегментацію ринку через створення трьох типів фондів, кожен з яких має свою цільову аудиторію та специфіку регулювання:

1) відкриті пенсійні фонди: вони доступні для будь-яких індивідуальних вкладників, які самостійно планують свою старість, незалежно від місця та характеру їхньої роботи;

2) корпоративні пенсійні фонди: створюються юридичною особою (або кількома юридичними особами-роботодавцями) для забезпечення додаткової пенсії своїм працівникам та є інструментом соціальної відповідальності бізнесу та кадрової політики;

3) професійні пенсійні фонди: засновуються об'єднаннями громадян, професійними спілками або організаціями роботодавців для осіб, пов'язаних спільною професійною діяльністю.

Важливим регуляторним обмеженням є заборона на зміну виду фонду після його реєстрації, а також заборона на реорганізацію шляхом поділу чи виділення. Дозволяється лише приєднання або злиття фондів однакового виду.

Ця норма спрямована на забезпечення стабільності інвестиційних стратегій та недопущення розмивання активів у процесі корпоративних трансформацій.

Державне регулювання встановлює жорсткі вимоги до розкриття інформації НПФ. Це є одним з елементів механізму захисту прав споживачів, які не мають спеціальних фінансових знань.

Відповідно до нормативів НКЦПФР, адміністратори НПФ зобов'язані забезпечити вільний доступ до інформації про діяльність фонду, зокрема:

- кожен НПФ або його адміністратор повинен мати веб-сайт, де оприлюднюються статут, пенсійні схеми, склад керівних органів та фінансова звітність;

- адміністратор зобов'язаний оприлюднювати інформацію про діяльність НПФ за звітний рік не пізніше 30 квітня наступного року, що забезпечує можливість учасникам та аналітикам оцінювати результативність його діяльності;

- функціонування загальнодоступної інформаційної бази НКЦПФР дає можливість перевірити легітимність будь-якого учасника ринку.

Зважаючи на складність пенсійних продуктів, держава втручається у процес їх просування, щоб запобігти маніпуляціям. Закон України «Про рекламу» та спеціальні вимоги НКЦПФР встановлюють суворі рамки.

Зокрема, рекламодавцям заборонено гарантувати конкретний рівень доходності або розмір майбутніх виплат, оскільки інвестиційний результат залежить від ринкових чинників. Також унікальною рисою регулювання є вимога подання рекламних матеріалів до НКЦПФР за 10 робочих днів до їх розміщення. Це форма попередньої цензури, яка має на меті відсіяти недобросовісну рекламу ще до того, як вона потрапить до споживача.

Реклама має бути чітко відокремлена від іншої інформації та містити всі необхідні реквізити (ліцензії, дозволи), щоб споживач міг ідентифікувати її саме як рекламу, а не як редакційний матеріал чи пораду.

Такі обмеження, хоч і обтяжливі для бізнесу, є необхідними для запобігання формуванню завищених очікувань у населення, що могло б призвести до розчарування та втрати довіри до системи НПЗ в цілому.

Окрім інформаційних вимог, вітчизняне законодавство надає споживачам прямі інструменти захисту:

1) споживач має право отримати повну інформацію про продукт до укладення договору, включаючи всі умови, права та обов'язки сторін;

2) учасники НПФ можуть подавати скарги до НКЦПФР, яка зобов'язана їх розглядати. У разі виявлення порушень (наприклад, щодо нарахування вартості одиниці активів), регулятор може застосувати санкції та зобов'язати усунути порушення;

3) учасники НПФ мають право звертатися до суду з позовами про відшкодування збитків, завданих неправомірними діями адміністраторів чи компанії з управління активами. Законодавство чітко визначає, що держава не несе відповідальності за зобов'язаннями НПФ, що підкреслює важливість приватно-правових механізмів захисту.

Ефективне регулювання НПЗ може сприяти підвищенню фінансової грамотності громадян завдяки таким чинникам:

1) збільшення довіри до НПФ – суворий контроль та захист коштів учасників підвищують їхню мотивацію до участі в пенсійних програмах;

2) стимулювання інтересу до особистого фінансового планування – податкові пільги на пенсійні накопичення заохочують громадян аналізувати та планувати свої фінанси;

3) інформаційно-просвітницькі заходи держави – НКЦПФР та НБУ проводять кампанії з популяризації фінансової грамотності, що включає роз'яснення принципів роботи НПЗ;

4) розвиток культури інвестування – обізнаність щодо можливостей примноження пенсійних накопичень через НПЗ спонукає громадян до глибшого вивчення інвестиційних інструментів.

Ефективність державного регулювання НПЗ неможлива без адекватного сприйняття фінансових послуг населенням. Фінансова грамотність виступає «м'якою силою», що формує попит на пенсійні продукти, тоді як регулювання формує пропозицію.

За даними дослідження USAID та НБУ, «...індекс фінансової грамотності українців у 2021 році становив 12,3 бала (з 21 можливого), що складає 58% від максимуму. Це є покращенням порівняно з 2018 роком (11,6 бала)» [7], проте все ще вказує на значний простір для вдосконалення. Низький рівень залучення до НПЗ (лише близько 5,2% робочої сили є учасниками добровільних пенсійних програм) корелює з недостатнім рівнем знань про довгострокове планування. Населення часто не розрізняє поняття «накопичення» та «інвестування», а також має слабе уявлення про складні відсотки та інфляційні ризики.

Усвідомлюючи цю проблему, держава впроваджує комплексні стратегії, де фінансова грамотність визначена як пріоритет. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року ставить амбітні цілі та визначає культуру заощаджень та пенсійного забезпечення к невід'ємну складову фінансової культури та фінансової грамотності населення (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Складові фінансової культури населення [20].

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Формування пенсійних накопичень: оцінювання можливостей та вплив фінансової грамотності населення як чинника їх формування

Інституційні реформи вітчизняної системи пенсійного забезпечення не будуть ефективними без відповідного зростання рівня фінансової культури населення, оскільки перехід від патерналістської моделі до моделі персональної відповідальності вимагає не лише наявності інструментів, але й компетенцій для їх використання.

Фундаментальною передумовою кризи є демографічний дисбаланс. Зменшення чисельності працюючого населення через міграційні процеси та військові втрати, накладене на загальний тренд старіння нації, створює критичне навантаження на фонд оплати праці. Коефіцієнт заміщення (співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати) залишається на рівні, що не забезпечує відтворення трудового потенціалу, а інфляційні процеси 2022-2025 років нівелюють ефекти від номінальних індексацій виплат.

В умовах макроекономічної невизначеності фінансова грамотність стає практичним інструментом виживання. Здатність населення розрізняти номінальну та реальну дохідність, розуміти механізми складного відсотка, оцінювати ризики інвестиційних інструментів (від депозитів до ОВДП) та формувати власний інвестиційний портфель стає визначальним чинником добробуту у похилому віці. Існує прямий взаємозв'язок між рівнем фінансових знань та схильністю до участі у добровільних пенсійних програмах, що робить просвітницьку діяльність не менш важливою, аніж законодавче регулювання.

Станом на 2025 рік солідарна пенсійна система України залишається основним, а для більшості громадян – єдиним джерелом доходу у

непрацездатному віці. Однак, детальний аналіз статистичних даних виявляє значні проблеми, які унеможливлюють забезпечення гідного рівня життя лише за рахунок державних трансфертів.

За даними Пенсійного фонду України станом на квітень 2025 року загальна кількість пенсіонерів в Україні становила 10,33 млн осіб, а вже станом на квітень 2026 – 10,05 млн осіб [10].

Усереднені показники приховують значну нерівність у розподілі пенсійних доходів. Аналіз структури виплат дозволяє виділити кілька кластерів пенсіонерів, що знаходяться у кардинально різних фінансових умовах (табл. 2.1 та 2.2).

Таблиця 2.1

Структура розподілу пенсіонерів за розміром виплат
(станом на квітень 2025 р.)

Діапазон виплат (грн)	Кількість осіб	Частка від загальної кількості	Середній розмір у групі (грн)	Еквівалент у USD (курс на 30.04.2025-41,5 грн)
Менше 3000	398267	3,9%	3000	~\$72
3001-4000	понад 3000000	29%	3340	~\$80
4001-5000	2100000	20%	4500	~\$107
5001-10000	3000000	29%	6860	~\$164
Понад 10000	1500000	14,5%	15640	~\$374

Дані свідчать, що майже третина українських пенсіонерів (близько 3 млн осіб) отримують виплати на рівні 3340 грн (80 USD), що межує з порогом абсолютної бідності за міжнародними стандартами. Позитивним зрушенням є скорочення частки осіб, які отримують менше 3000 грн – завдяки індексації їх кількість зменшилася у 7 разів і становить менше 4%. Проте, категорія «середнього класу» серед пенсіонерів (виплати понад 10 000 грн) залишається відносно нечисельною (14,5%), що підтверджує нездатність солідарної системи забезпечити високий коефіцієнт заміщення для осіб із середнім та високим рівнем заробітку.

Таблиця 2.2

Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій
(станом на 01.01.2026 р.)

Назва показників	Чисельність пенсіонерів усіх категорій (осіб)	Сума призначених пенсій з цільовою грошовою допомогою з урахуванням індексації, тис. грн	Середні розміри призначених пенсій з цільовою грошовою допомогою з урахуванням індексації, грн. коп.
Всього пенсіонерів, у т.ч. одержують пенсії у загальній сумі:	10167150	66540114,1	6544,62
до 800 грн.	1992	1393,6	699,60
801-1000 грн.	3377	3254,4	963,70
1001-1100 грн.	218	229,0	1050,46
1101-1200 грн.	711	831,4	1169,34
1201-1300 грн.	9826	12743,1	1296,88
1301-1400 грн.	545	738,0	1354,13
1401-1500 грн.	566	819,5	1447,88
1501-2000 грн.	37419	59972,8	1602,74
2001-3000 грн.	319056	836737,2	2622,54
3001-4000 грн.	3157988	10545694,5	3339,37
4001-5000 грн.	2055262	9274211,2	4512,42
5001-10000 грн.	3013724	20680828,8	6862,22
понад 10000 грн.	1566466	25122660,6	16037,80
Із загального числа пенсіонерів одержують пенсію:			
- за віком	7397628	45790507,5	6189,89
- по інвалідності	1494717	8717058,0	5831,91
- у разі втрати годувальника	703323	4815753,7	6847,14
- за вислугу років	515114	6615491,2	12842,77
- соціальні пенсії	52377	152760,3	2916,55
- довічне утримання суддів	3991	448543,4	112388,72
Із загального числа пенсіонерів одержують пенсію, осіб:			
- нижче прожиткового мінімуму	62996	99033,5	1572,06
- у розмірі прожиткового мінімуму	260977	677235,3	2595,00
- вище прожиткового мінімуму	9843177	65763845,3	6681,16
Із загального числа пенсіонерів – працюючі пенсіонери	2803068	20070258,3	7160,10

Примітка. Розраховано автором за даними ПФУ [10].

Важливим індикатором недостатності пенсійного забезпечення є висока частка осіб, які продовжують працювати після досягнення пенсійного віку. Станом на 2025 рік 2,9 мільйона пенсіонерів (28% від загальної кількості) зберігають трудову активність. Середній розмір пенсії у працюючих пенсіонерів становить 6863 грн, що дещо вище загального середнього показника [24]. Продовження трудової діяльності є вимушеною стратегією заміщення втраченого доходу, що ще раз підкреслює необхідність формування додаткових джерел фінансування життя на пенсії.

Третій рівень пенсійної системи (добровільні недержавні пенсійні фонди – НПФ) функціонує в Україні з 2004 року. Аналіз його розвитку дозволяє оцінити готовність фінансової інфраструктури та населення до самостійного накопичення.

Розвиток ринку недержавного пенсійного забезпечення в період 2023-2025 років відбувався під впливом безпрецедентних зовнішніх шоків, пов'язаних з війною. Попри це, система продемонструвала інституційну стійкість, що підтверджується зростанням активів та збереженням ліквідності для здійснення виплат.

Станом на початок 2025 року ринок НПФ демонструє ознаки стагнації з помірним відновленням окремих сегментів. За даними НКЦПФР, на 31.03.2024 р. було укладено 97,3 тис. пенсійних контрактів.

Загальний обсяг активів системи НПЗ на середину 2024 року становив 5,217 млрд грн. Для економіки масштабу України це вкрай низький показник (менше 0,1% ВВП), що свідчить про відсутність масового попиту [19].

«43% всіх активів НПФ (2,255 млрд грн) зосереджено в одному фонді – Корпоративному НПФ Національного банку України. Це «закритий» фонд, доступний лише працівникам регулятора, що викривлює загальну статистику. Серед відкритих фондів лідерами є «ОТП-пенсія» (563 млн грн) та «Приватфонд» (477 млн грн)» [28, с.123].

Кількість учасників зростає повільно. Станом на 31.03.2025 р. кількість контрактів з фізичними особами зросла лише на 2,5% (2,3 тис. шт.) порівняно з

попереднім роком. Це свідчить про те, що навіть війна та невизначеність щодо майбутнього державні пенсії не стали тригером для масового звернення до НПФ [5].

Головним викликом для НПФ залишається збереження реальної вартості активів. В умовах, коли інфляція у 2024 році становила близько 14,6%, а дохідність консервативних інструментів (депозитів, ОВДП) коливалася в межах 13-17%, адміністраторам фондів складно продемонструвати високу реальну дохідність після вирахування витрат на адміністрування. Більшість портфелів НПФ складається з ОВДП та депозитів, що обмежує їхню здатність суттєво перегравати інфляцію.

«Однією з найбільш виразних тенденцій досліджуваного періоду є консолідація ринку. Кількість недержавних пенсійних фондів у Державному реєстрі скорочується: станом на 31.03.2024 р. налічувалося 63 НПФ, на 31.12.2024 р. кількість зменшилася до 59 НПФ, а вже на 31.03.2025 р. у реєстрі зафіксовано 57 НПФ» [21].

Така динаміка не свідчить про кризу галузі, а скоріше про її очищення та дозрівання. Під тиском підвищених вимог регулятора до капіталу, звітності та систем управління ризиками, дрібні та неефективні фонди змушені виходити з ринку або приєднуватися до більших. Паралельно відбувається скорочення кількості адміністраторів (з 18 до 15-17), що свідчить про концентрацію адміністративних функцій у професійних компаніях.

«Попри скорочення кількості установ, обсяг активів під управлінням демонструє стабільне зростання. За підсумками 2024 року загальний обсяг активів НПФ досяг історичного максимуму в 5,7 млрд грн, що на 17,3% більше порівняно з попереднім роком» [21].

Це зростання зумовили кілька чинників. Насамперед його забезпечив інвестиційний дохід: навіть за високої інфляції консервативні портфелі НПФ, сформовані переважно з ОВДП і депозитів, залишалися дохідними.

Також продовжується надходження внесків, переважно від корпоративного сектору. Станом на 31.03.2025 р. сума пенсійних внесків зросла на 10,9% (337 млн грн) порівняно з аналогічним періодом 2024 р. [19].

Цей показник є важливим індикатором довіри з боку існуючих учасників, які не припинили сплату внесків навіть під час війни.

Аналіз структури вкладників виявляє особливість українського ринку НПЗ – його корпоративний характер. Згідно з даними за I квартал 2025 року:

– кількість вкладників – фізичних осіб становить 90,1 тис. (97,9% від загальної кількості вкладників);

– кількість вкладників – юридичних осіб становить лише 1,9 тис. (2,1%).

Однак, якщо поглянути на обсяги фінансування, картина кардинально змінюється. У загальній сумі пенсійних внесків станом на 31.03.2025 левову частку – 75,6% (2595,0 млн грн) – становлять внески від юридичних осіб. Аналогічна тенденція зберігалася і в попередні періоди (74,4% станом на середину 2025 р.) (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура пенсійних контрактів та вкладників (станом на 31.03.2025).

Категорія вкладників	Кількість (тис. од.)	Частка у кількості	Частка у внесках
Фізичні особи	90,1	97,9%	24,4%
Юридичні особи	1,9	2,1%	75,6%

Примітка. Розрахунки на основі даних НКЦПФР [19].

Цей дисбаланс свідчить про те, що система НПЗ в Україні функціонує, здебільшого, як елемент соціального пакету від роботодавців, а не як результат свідомого вибору громадян інвестувати власні кошти.

Система активно виконує свої зобов'язання перед учасниками. Станом на кінець 2024 року загальна сума виплат склала 1893,5 млн грн, що на 13,9% більше, ніж у 2023 році.

Успіх недержавного пенсійного забезпечення та ефективність особистих накопичень безпосередньо залежать від рівня фінансової грамотності населення.

Це не просто набір знань, а комплексна компетенція, що включає ставлення до грошей, поведінкові патерни та емоційну готовність до прийняття рішень.

Наукові дослідження Ю.А. Романовської, виділяють три рівні фінансової грамотності, які критично впливають на пенсійну поведінку:

1) когнітивний рівень: знання про фінансові поняття (інфляція, складний відсоток, диверсифікація). Без цього рівня людина не може оцінити переваги накопичення над споживанням.

2) поведінковий рівень: практичні навички бюджетування, регулярного заощадження та контролю витрат. Саме на цьому рівні формується звичка «платити спочатку собі».

3) мотиваційно-емоційний рівень: довіра до фінансових інститутів, впевненість у власному майбутньому та психологічна готовність відкладати задоволення потреб [37, с. 443].

Доведено, що вищий рівень фінансової обізнаності корелює зі зниженням патерналістських настроїв. Люди з розвиненим когнітивним та поведінковим компонентом схильні розглядати пенсію як результат власних зусиль, а не як подарунок від держави.

Успіх будь-якої пенсійної моделі (державної чи приватної) базується на довірі. В Україні цей фактор має свою специфіку, оскільки війна суттєво деформувала часові горизонти планування. Дослідження фінансової стійкості показують, що українці перейшли до стратегій короткострокового виживання. Фінансова стійкість у 2025 році визначається як здатність пережити шок (втрату роботи, блекаут), а не як наявність пенсійного рахунку. Це створює серйозний психологічний бар'єр для участі у накопичувальних програмах. Навіть фінансово грамотна людина може раціонально обрати ліквідність (готівкову валюту) замість дохідності (НПФ), оскільки ліквідність дає відчуття безпеки «тут і зараз».

2.2. Моніторинг та аналіз сучасних програм накопичувального забезпечення життя в Україні

Упродовж 2024-2025 років сектор страхування життя в Україні продемонстрував значну інституційну стійкість, функціонуючи в умовах безпрецедентних безпекових викликів та макроекономічної турбулентності. На відміну від ризикового страхування, яке більш чутливе до миттєвих змін економічної кон'юнктури, накопичувальне страхування життя виступає довгостроковим стабілізатором фінансової системи, акумулюючи довгі гроші в економіці. За даними НБУ, обсяги активів страховиків життя за 2024 рік зросли на 14%, що є маркером збереження довіри населення до інституту страхування навіть в умовах війни. Однак цей ріст необхідно розглядати крізь призму інфляційних процесів: номінальне зростання ринку на 12,9% фактично нівелюється індексом споживчих цін, який за підсумками 2024 року сягнув 12% [36].

Інфляційна динаміка залишається ключовим фактором, що визначає реальну дохідність накопичувальних програм. За прогнозами НБУ, інфляція поступово знижуватиметься до 9,2% у 2025 році та 6,6% у 2026 році, що створює передумови для відновлення позитивної реальної ставки за накопичувальними полісами. Це критично важливо для відновлення попиту на довгострокові продукти, оскільки у 2022-2023 роках реальна дохідність більшості інструментів була від'ємною [23].

Ринок страхування життя продовжує перебувати у фазі жорсткої консолідації. Регуляторна політика Національного банку, спрямована на імплементацію європейських стандартів платоспроможності (Solvency II), призвела до виходу з ринку фінансово нестійких гравців. Станом на кінець 2024 року в Державному реєстрі залишилося лише 10 спеціалізованих компаній зі страхування життя, що є історичним мінімумом. Таке радикальне скорочення кількості учасників свідчить про те, що «епоха схемного страхування» остаточно

відходить у минуле, поступаючись місцем системним гравцям з прозорою структурою капіталу.

Сектор страхування життя демонструє стійкість, але змінює структуру.

За 9 місяців 2025 року валові премії life-страховиків зросли, а технічні резерви досягли 12,64 млрд грн (+37% до попереднього року) [23].

Частка класичного накопичувального страхування життя знизилася до 5,66%. Населення надає перевагу ризиковим продуктам (на випадок смерті/хвороби), а не накопичувальним програмам на 20 років. Це прямий наслідок воєнної невизначеності: люди бояться «заморожувати» кошти на десятиріччя, не знаючи, що буде з країною та валютою.

Аналіз діяльності провідних операторів ринку дозволяє виявити різні бізнес-моделі та стратегії адаптації до кризових умов. Ринок чітко розділений між міжнародними фінансовими групами (американський, австрійський капітал) та потужними національними гравцями.

Стратегію беззаперечного лідерства реалізовує компанія «МетЛайф», що є частиною глобального холдингу MetLife, Inc., утримує домінуючу позицію, акумулюючи майже 50% усіх премій у сегменті страхування життя. Її стратегія базується на консерватизмі та масштабі. У 2024 році глобальний чистий прибуток корпорації зріс до 4,8 млрд доларів США, що забезпечує українській дочірній компанії потужну материнську підтримку та доступ до передових технологій управління активами.

Особливістю портфеля MetLife є висока частка довгострокових накопичувальних договорів, що забезпечує стабільний грошовий потік. Компанія активно нарощує виплати: за 9 місяців 2024 року було здійснено 96 виплат по онкології на суму понад 9 млн грн, що підтверджує соціальну значущість її продуктів в умовах погіршення здоров'я нації. Інвестиційна політика компанії залишається вкрай зваженою, що дозволило їй у 2023 році забезпечити ставку інвестиційного доходу на рівні 13,02%, що є одним з найвищих показників серед компаній з іноземним капіталом [30].

Національний інноватор АТ «СГ «ТАС» (TAS Life) займає унікальну нішу, поєднуючи агресивний маркетинг, цифрові інновації та гнучкість, недоступну для забюрократизованих міжнародних корпорацій. Компанія є лідером за загальним обсягом виплат на ринку (включно з ризиковим страхуванням) – понад 1,9 млрд грн у 2024 році.

Стратегічною перевагою TAS Life є швидка реакція на запити воєнного часу. Це одна з небагатьох компаній, яка розробила та активно продає продукти з покриттям активних воєнних ризиків для військовослужбовців, тоді як більшість конкурентів обмежуються пасивними ризиками для цивільних. Інвестиційна стратегія TAS Life є більш агресивною, що дозволило декларувати дохідність у гривні на рівні 14,3% у 2024 році [1].

ПрАТ «ГРАВЕ УКРАЇНА» (GRAWE) представляє на українському ринку класичну європейську австрійську школу страхування з майже 200-річною історією материнської групи Grazer Wechelseitige. Компанія демонструє найвищі показники фінансової стійкості: на рівні групи Solvency ratio перевищує 300%, що втричі вище нормативних вимог.

Бізнес-модель GRAWE орієнтована на збереження капіталу з мінімальним ризиком. Це відображається у ставках інвестиційного доходу, які є нижчими за ринкові (7,5% у гривні за 2023 рік), але гарантовані надзвичайно надійним портфелем активів [29].

Європейські гіганти UNIQA та PZU, представляючи відповідно австрійський та польський капітал, займають сильні позиції у корпоративному сегменті та банкострахуванні.

UNIQA активно впроваджує стратегію UNIQA 3.0, фокусуючись на цифровізації та здоров'ї. У 2024 році премії групи зросли на 9,1%, а український підрозділ став піонером у впровадженні механізму перестрахування воєнних ризиків за підтримки ЄБРР [55].

PZU Україна використовує синергію з польським ринком, пропонуючи продукти зі спрощеним андерайтингом та широким покриттям. Компанія робить

ставку на прості, зрозумілі продукти, які легко продавати через партнерські мережі та банки [42].

Сучасні програми накопичувального страхування в Україні еволюціонували від простих схем «смерть/дожиття» до складних фінансових інструментів. У таблиці 2.4. наведено порівняльний аналіз основних параметрів найпопулярніших програм.

Таблиця 2.4.

Порівняння базових умов накопичувальних програм провідних «лайфових» компаній в Україні у 2025 р.

Параметр	MetLife (Золотий Капітал)	TAS Life (TAC- Лайф)	PZU Україна (Скарбничка)	GRAWE (Classic/Invest)
Вікові межі	18-65 років (до 75 на виході)	18-65 років	16-70 років (спрощений вхід)	15-60 років
Валюта страхування	Гривня (з прив'язкою до інфляції)	Гривня, USD, EUR (за курсом НБУ)	Гривня	Гривня, USD (еквівалент)
Мінімальний термін	10 років	5 років	5-10 років	10 років
Андерайтинг	Повний медичний (для великих сум)	Гнучкий, фінансовий	Спрощений (без медогляду)	Жорсткий консервативний
Індексація внеску	Так (опціонально)	Так (опціонально)	Так (опціонально)	Так (опціонально)
Військове покриття	Пасивні ризики (з обмеженнями)	Активні та пасивні ризики	Пасивні ризики	Виключення (стандарт)

Примітка. Умови договорів [1, 29, 30, 42].

Одним із найскладніших аспектів накопичувального страхування є ліквідність коштів. Договори страхування життя передбачають жорсткі санкції за дострокове розірвання, що часто стає «сюрпризом» для клієнтів.

У більшості програм (GRAWE, MetLife, TAS) викупна сума у перші 3 роки дії договору дорівнює нулю. Це означає, що при розірванні договору в цей період клієнт втрачає 100% внесених коштів. Це зроблено для покриття аквізаційних витрат (комісії агентам, випуск полісу) та формування резервів.

Починаючи з 4-го року, викупна сума поступово зростає, але наближається до суми фактично сплачених внесків лише на 10-12 рік дії полісу (без урахування інвестиційного доходу). Наприклад, гарантована викупна сума може становити 30-50% від внесків на 5-й рік.

При отриманні викупної суми клієнт зобов'язаний сплатити податок на доходи фізичних осіб (18%) та військовий збір (1,5% або 5% залежно від актуального законодавства) з суми, що перевищує суму внесених платежів, а в деяких випадках – з усієї суми виплати, якщо договір розривається достроково у перші 5 років. Це робить дострокове розірвання економічно вкрай не вигідним.

Пенсійні програми орієнтовані на створення ануїтетних виплат. Важливою характеристикою є можливість вибору між одноразовою виплатою накопиченого капіталу або довічним ануїтетом.

Основним викликом для страхової індустрії є збереження купівельної спроможності накопичень клієнтів. В умовах, коли інфляція коливається від 5% до 26% (як у 2022 р.), стандартні інструменти страхування стикаються з ризиком знецінення.

Страхові компанії в Україні, згідно із законодавством, зобов'язані розподіляти не менше 85% інвестиційного прибутку між клієнтами. Аналіз оголошених ставок додаткового інвестиційного доходу (ДІД) за 2023-2024 роки демонструє таблиця 2.5.

Таблиця 2.5.

Аналіз додаткового інвестиційного доходу провідних «лайфових» страхових компаній України у 2023-2024

Страхова компанія	Валюта	Ставка ДІД (2023)	Ставка ДІД (2024)	Реальна дохідність
MetLife	UAH	13,02%	13-14%	Позитивна/Нейтральна
TAS Life	UAH	15,0%	14,3%	Позитивна (+2-3%)
TAS Life	USD	2,0%	1,5%	Залежить від девальвації
GRAWE	UAH	7,5%	н/д	Від'ємна
GRAWE	USD	1,5%	н/д	Хеджування валютного ризику

Примітка. Умови СК [1, 29, 30].

Лідери ринку (TAS Life, MetLife) змогли забезпечити дохідність у гривні на рівні 13-15%, що дещо перевищує офіційну інфляцію 2024 року (близько 12% за даними грудня). Це свідчить про ефективність управління активами, які переважно розміщені в ОВДП (облігації внутрішньої державної позики) та депозитах надійних банків. Однак, консервативні гравці, такі як GRAWE, показали дохідність нижче інфляції (7,5%), що є платою за мінімізацію ризиків та структуру портфеля, орієнтовану на валютні інструменти.

Головною перевагою поліса є не відсоткова ставка, а страховий захист (виплата у разі трагедії при сплаті лише першого внеску) та податкова знижка (повернення 18% від внеску державою), що фактично додає до номінальної дохідності ще 18 пунктів для офіційно працевлаштованих осіб.

Критично важливим інструментом є індексація страхової суми. Компанії (зокрема PZU, MetLife) щороку надсилають клієнтам пропозицію збільшити черговий внесок на відсоток інфляції.

Якщо інфляція склала 10%, клієнту пропонують сплатити на 10% більше. Це автоматично збільшує фінальну страхову суму.

Багато клієнтів ігнорують цю опцію, щоб зекономити, що призводить до суттєвого зниження купівельної спроможності виплати через 10-20 років. Аналітики ринку наголошують, що без систематичної індексації накопичувальні програми в Україні втрачають економічний сенс.

Військові ризики стали каталізатором трансформації страхових продуктів. Якщо у 2022 році війна була абсолютним виключенням, то у 2024-2025 роках ринок виробив механізми часткового покриття.

Ринок чітко розмежував ризики на «пасивні» та «активні».

Пасивні воєнні ризики – це травми або смерть цивільної особи внаслідок воєнних дій (ракетний удар, уламки дрона, вибухова хвиля), якщо ця особа не брала участі у бойових діях і не перебувала на лінії фронту.

Такі компанії як UNIQA, PZU, INGO та MetLife включили це покриття у свої стандартні продукти або пропонують його як додаткову опцію [23].

Активні воєнні ризики – це ризики, пов’язані з безпосередньою участю у бойових діях (військовослужбовці ЗСУ, ТРО).

Більшість міжнародних компаній (MetLife, GRAWE) мають суворі виключення для комбатантів.

Унікальну пропозицію сформувала TAS Life, запустивши спеціалізований продукт для військових з терміном дії від 3 місяців. Він покриває загибель та поранення на фронті. Це ризикований, але соціально значущий крок, який дозволяє компанії залучати величезний сегмент військовослужбовців [1].

Ринок успішно пройшов стрес-тест війною. Жоден системний страховик життя не збанкрутував, а активи сектору зростають швидше за інфляцію у довгостроковій перспективі.

Ринок остаточно структурувався навколо 5-6 великих гравців. Для споживача це означає вищу надійність, але меншу гнучкість у ціноутворенні.

Накопичувальні програми еволюціонують у бік гібридних продуктів: «Накопичення + Медицина + Війна». Чисте накопичення програє ОВДП, тому страховики додають унікальні сервіси (лікування критичних хвороб, телемедицина), які не може надати банк чи брокер.

Погоджуємося з думкою професора Т. Кізими, що «...вітчизняний страховий ринок потребує рішучих та скоординованих дій з популяризації діяльності страхових компаній як інструменту залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств на фінансовий ринок України» [13, с.41-42].

Страхування життя в Україні залишається інструментом для фінансово грамотної частини населення, готової до стратегічного планування (більше 10 років) та розуміючої, що головна цінність поліса – це не надприбутки, а гарантія фінансової безпеки родини у критичний момент.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Сучасна Україна перебуває в зоні економічної турбулентності, на яку беззаперечно впливають довгострокові негативні демографічні тренди, руйнівні наслідки повномасштабної війни та вичерпання ресурсу пострадянської моделі соціального забезпечення. Пенсійна система, яка історично базувалася на солідарному принципі, де працююче покоління фінансує виплати нинішнім пенсіонерам, фактично втратила свою фіскальну стійкість. В умовах, коли співвідношення платників податків до пенсіонерів наблизилося до критичної позначки 1:1, а дефіцит Пенсійного фонду України (ПФУ) покривається за рахунок прямих дотацій з державного бюджету та міжнародної допомоги, питання формування індивідуальних пенсійних накопичень трансформується з площини економічної теорії в площину національної безпеки та соціального виживання.

Упродовж 2024-2025 років спостерігається кристалізація розуміння того, що державна пенсія в осяжному майбутньому зможе виконувати лише функцію мінімального соціального запобіжника від абсолютної бідності, але не зможе забезпечити прийнятний коефіцієнт заміщення заробітної плати. Це ставить перед суспільством імператив переходу до багаторівневої моделі, де ключову роль відіграють другий (обов'язковий накопичувальний) та третій (добровільний недержавний) рівні. Проте, як свідчить проведене дослідження, головним бар'єром на шляху до цієї трансформації є не лише відсутність інституційних механізмів чи глибина фондового ринку, а й критичний стан фінансової культури населення, помножений на травматичний досвід втрати заощаджень та високий рівень недовіри до фінансових посередників.

Ми пропонуємо системний аналіз проблеми формування пенсійних заощаджень крізь призму посилення фінансової грамотності. Ми відходимо від

спрощеного розуміння грамотності як набору теоретичних знань і розглядаємо її як комплексну поведінкову компетентність, що включає здатність до довгострокового планування в умовах невизначеності, резистентність до фінансового шахрайства та вміння використовувати цифрові інструменти для управління капіталом.

Незважаючи на тривалий процес реформування пенсійної системи, Україна досі стикається з рядом системних проблем, які заважають ефективному функціонуванню пенсійного забезпечення. Ці виклики є як об'єктивними, так і суб'єктивними, і їх подолання є необхідною умовою для адаптації системи до європейських стандартів.

«Екзистенційними загрозами пенсійного забезпечення в Україні, на думку переважної більшості дослідників, є:

1) **демографічні**: старіння населення; зміна співвідношення між віковими групами населення (збільшення частки громадян пенсійного віку, зменшення питомої ваги громадян працездатного віку); для України під час військового стану характерним є значна міграція населення, особливо працездатного віку до європейських країн

Однією з ключових загроз для стабільності пенсійної системи є старіння населення. Зменшення народжуваності та збільшення тривалості життя призводять до зростання частки пенсіонерів у структурі населення. Це створює надмірне навантаження на працююче населення та Пенсійний фонд (див. рис. 3.1).

За прогнозами, до 2050 року кількість осіб пенсійного віку в Україні перевищить 25% від загальної чисельності населення.

Ситуацію ускладнює ще й міграція пов'язана з російсько-українською війною. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (*United Nations High Commissioner for Refugees* – UNHCR (2023-2025)) з початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 році, близько 5,7 млн українських біженців перебувають у Європі, з яких значна частка – люди працездатного віку.

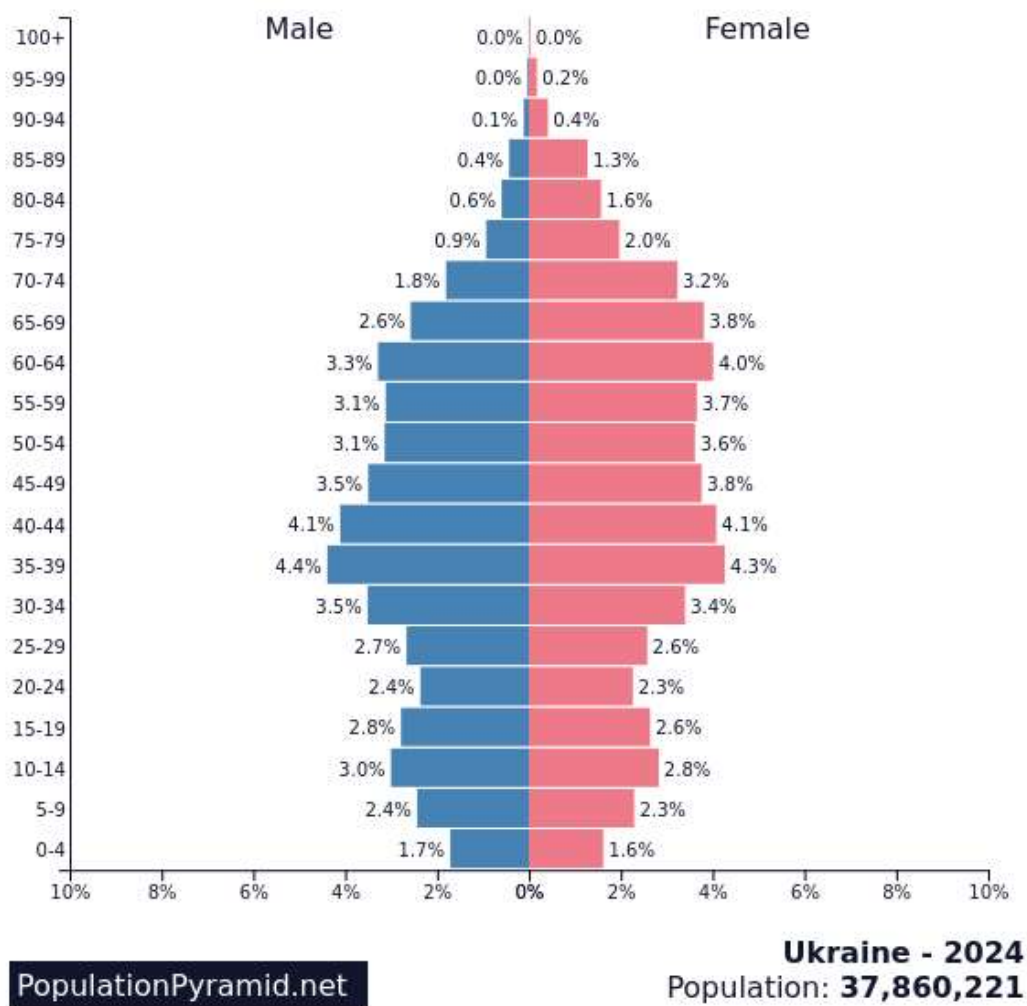

Рис. 3.1. Віково-статева структура населення України у 2024 р.

2) *економічні*: ВВП України з 2014 р. пережив два великих падіння – у 2014-2015 рр. та у 2022 р. Обсяги «тіньової» економіки коливалися від 30% до 45% ВВП, зростаючи у кризові роки. Станом на 2024 рік «тіньовий» сектор залишається значним (близько третини економіки), що гальмує надходження до бюджетів та Пенсійного фонду України (див. рис. 3.2).

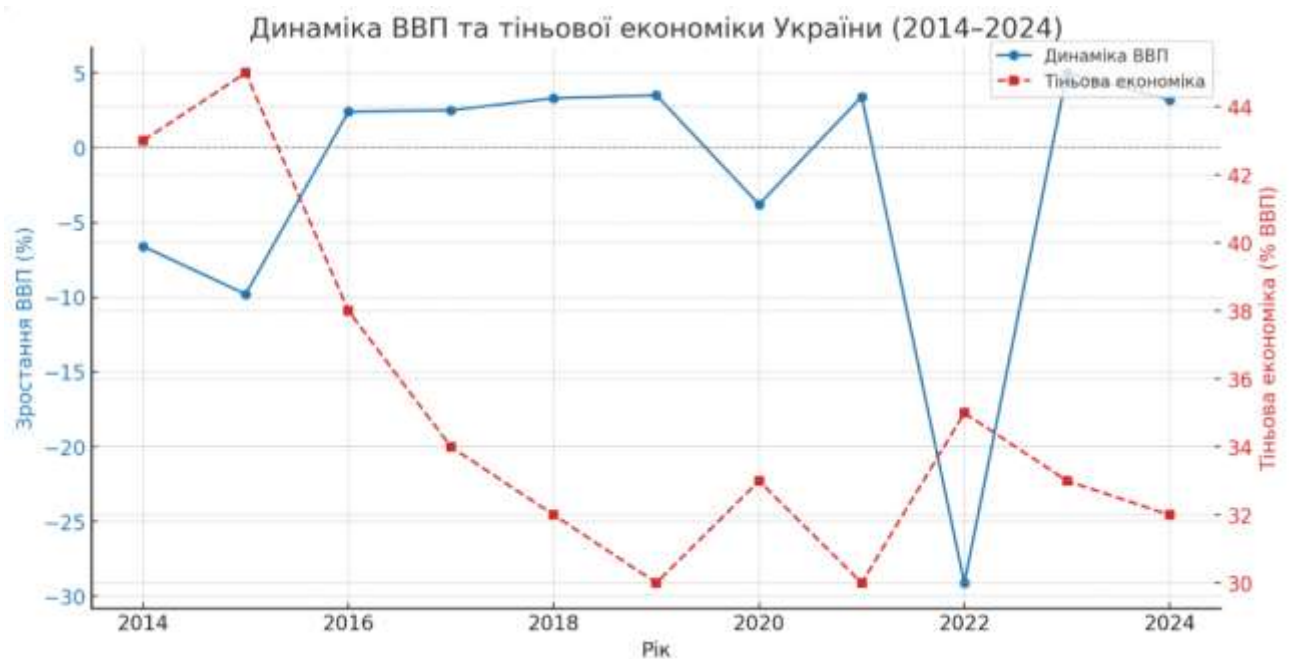

Рис. 3.2. Динаміка ВВП України та тіньової економіки у 2014-2024 рр.

3) *фінансові*: пенсійна система України залежна від бюджетного фінансування: хронічний дефіцит Пенсійного фонду щорічно покривається державними дотаціями із державного бюджету, а це понад 30-40% витрат Пенсійного фонду України (рис. 3.3). Це свідчить про її нестійкість і високий рівень соціальних зобов'язань.

Середній розмір пенсії в Україні є низьким і значно поступається рівню прожиткового мінімуму. Крім того, існує значна диференціація пенсій за видами трудової діяльності (судді, військові, держслужбовці тощо), що викликає питання соціальної справедливості.

Згідно з даними Пенсійного фонду України, станом на початок 2024 року середня пенсія становила близько 5300 грн, а мінімальна пенсія – 2684 грн, що лише трохи перевищує рівень прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. У той самий час кількість пенсіонерів становила понад 10,5 млн осіб» [47, с.323-325].

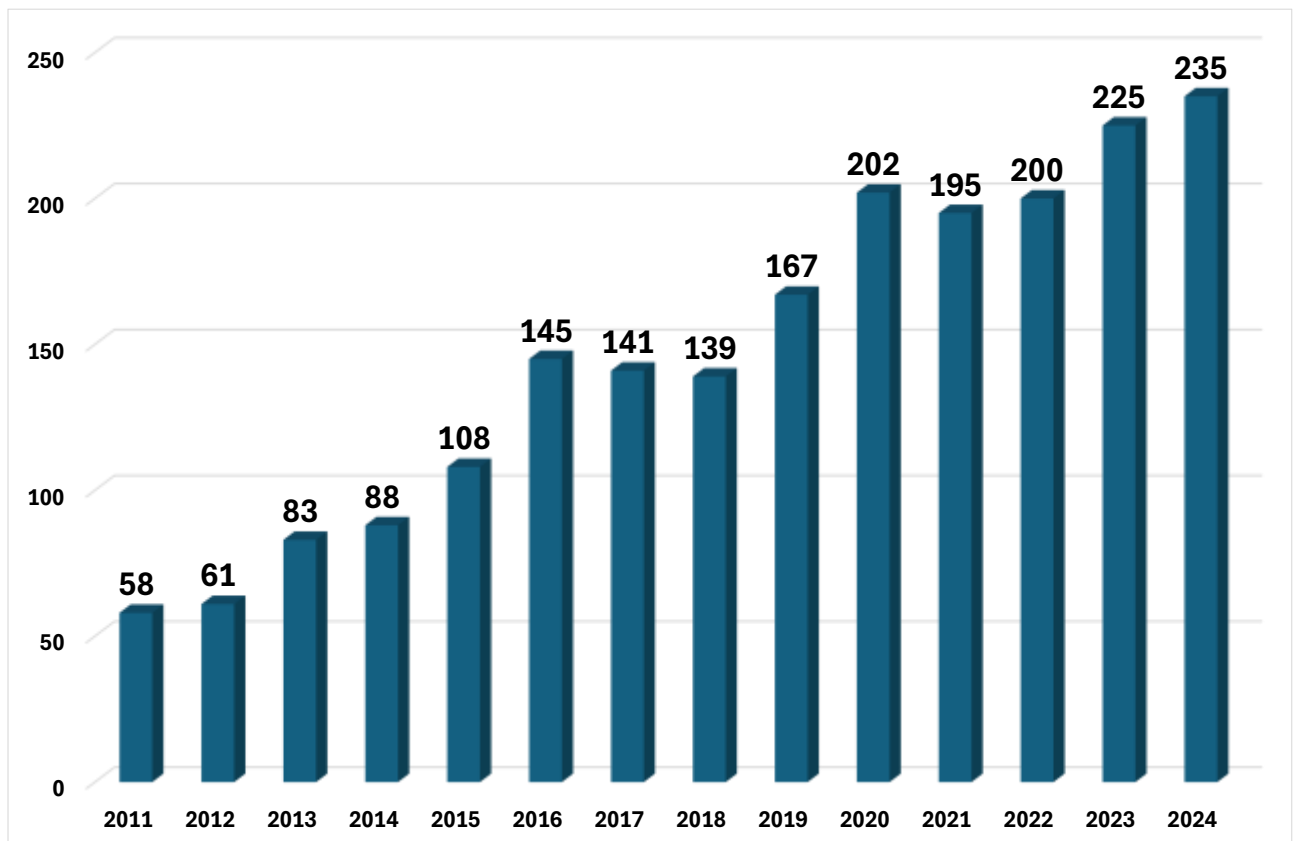

Рис. 3.3. Обсяги дотацій Пенсійному Фонду України з Державного бюджету України в 2011-2024 рр., млрд грн [24]

Ситуацію ускладнює демографічна криза: спостерігається зменшення частки працюючого населення та зростання кількості пенсіонерів. За останні роки на одного пенсіонера припадає менше ніж один платник внесків, що порушує принцип солідарності.

«До основних проблем реалізації пенсійної реформи в Україні належать:

- відкладене запровадження другого рівня пенсійної системи;
- висока тінізація ринку праці;
- недовіра населення до недержавного пенсійного забезпечення;
- низький рівень фінансової грамотності населення;

відсутність стабільної законодавчої бази щодо пенсійного накопичення» [47, с.325].

Фундаментальною проблемою є суттєве скорочення бази платників Єдиного соціального внеску (ЄСВ). Міграційний відтік населення працездатного віку, спричинений війною, та значна частка тіньової зайнятості призвели до

ситуації, коли надходження до ПФУ не покривають поточних зобов'язань. Експертні оцінки вказують на те, що навіть за умови оптимістичних сценаріїв повоєнного відновлення, демографічне навантаження на систему зростатиме. Згідно з даними ООН та національних демографічних інститутів, Україна входить до переліку країн з найшвидшими темпами старіння населення, що робить утримання солідарної системи в її нинішньому вигляді математично неможливим без постійного збільшення податкового тиску або зменшення відносного розміру пенсій.

«Соціологічні дослідження виявляють парадоксальну ситуацію: попри очевидність проблем, значна частина населення продовжує покладатися на державу як на єдиного гаранта старості, водночас не довіряючи їй. Майже 80% респондентів вважають пенсійну систему несправедливою, а 69% вказують на низький розмір пенсій як на головну проблему. При цьому рівень розуміння механізмів функціонування системи залишається вкрай низьким:

- 45% пенсіонерів не розуміють алгоритму розрахунку власних виплат;
- 51% громадян працездатного віку не ідентифікують сплату ЄСВ як ключовий фактор, що впливає на розмір майбутньої пенсії» [18, с.98].

Ця інформаційна асиметрія є прямим наслідком низької фінансової та громадянської грамотності. Громадяни не бачать прямого зв'язку між своїми поточними відрахуваннями та майбутнім добробутом, сприймаючи ЄСВ як «податок», а не як інвестицію. Це створює живильне середовище для тінізації доходів та уникнення сплати внесків, що замикає порочне коло дефіциту ПФУ.

«Спроби запровадити обов'язковий накопичувальний рівень (другий стовп) тривають в Україні понад 20 років. Останньою ітерацією став законопроект №9212 «Про накопичувальне пенсійне забезпечення», поданий у 2023 році. Він передбачав створення системи, де роботодавці та держава паритетно сплачують внески на індивідуальні рахунки громадян (по 1%, 1,5%, 2% у перші три роки відповідно) без збільшення навантаження на працівника» [9, с.275].

У квітні 2024 року Верховна Рада відправила законопроект на повторне перше читання (на доопрацювання) через брак голосів. Це рішення відображає глибокий скепсис як серед політиків, так і серед експертів щодо доцільності запуску накопичувальної системи в умовах гарячої фази війни.

Основні контраргументи стосуються відсутності інструментів для збереження вартості накопичень від інфляції та девальвації. Без розвиненого фондового ринку кошти накопичувального фонду будуть інвестовані в ті ж самі ОВДП, що фактично перетворює реформу на перекладання грошей з однієї державної кишені в іншу.

З точки зору фінансової грамотності, провал законопроекту №9212 має подвійний ефект:

1) негативний: відсутність обов'язкової системи не формує звичку зберігати кошти на майбутнє. Громадяни не отримують практичного досвіду володіння пенсійним рахунком.

2) потенційно позитивний: час, вивільнений на доопрацювання, може бути використаний для підготовки населення. Запуск системи без розуміння громадянами її принципів (як це сталося в деяких країнах Східної Європи) міг би призвести до масового невдоволення при перших ринкових коливаннях [36].

Оновлений законопроект, який Мінсоцполітики планує представити, має враховувати не лише фінансові параметри, а й комунікаційну стратегію. Експерти наголошують, що без масової просвіти реформа сприйматиметься як черговий податок.

Третій рівень пенсійної системи (добровільні накопичення) функціонує в Україні понад два десятиліття, проте так і не став масовим інструментом. Аналіз звітності НКЦПФР за 2024-2025 роки дозволяє констатувати стагнацію за кількістю учасників на тлі номінального зростання активів.

Довіра до НПФ безпосередньо залежить від їхньої здатності генерувати реальний дохід, що перевищує інфляцію. В умовах війни та обмеженості фондового ринку, інвестиційні портфелі фондів залишаються вкрай консервативними: державні цінні папери (ОВДП) – основний інструмент, що

забезпечує надійність та ліквідність, грошові кошти на депозитах, корпоративні облігації, акції.

Структура портфеля, де понад 90% активів припадає на державні зобов’язання та банківський сектор, робить НПФ заручниками макроекономічної стабільності держави. Дохідність фондів (наприклад, «ОТП Пенсія» демонстрував 13,72% річних) часто корелює зі ставками за депозитами, що змушує фінансово грамотних споживачів ставити питання про доцільність використання посередника у вигляді НПФ, якщо можна придбати ОВДП напряду через «Дію» без комісій за управління чи відкрити річний депозит (див. табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Порівняння інструментів заощадження

Інструмент	Податковий режим	Дохідність (2025)	Ліквідність	Ризики
НПФ	Податкова знижка (18% ПДФО повертається)	12-14%	Низька (виплата при настанні пенсійного віку +/- 10 років)	Ринкові, управлінські, девальваційні
ОВДП	Дохід не оподатковується ПДФО та військовим збором	14-17%	Середня (вторинний ринок)	Суверенний дефолт
Депозит	Оподатковується (18% + 5%)	11-13%	Висока/Середня	Банкрутство банку (гарантія ФГВФО)

Примітка. Розроблено автором

Ця порівняльна таблиця ілюструє ключову проблему фінансової грамотності: громадяни часто не враховують податкові ефекти (податкову знижку), яка суттєво підвищує ефективну дохідність НПФ, фокусуючись лише на номінальній ставці.

Війна фундаментально змінила психологію споживання та заощадження українців. Дослідження PwC та Gradus Research (2024-2025) фіксують перехід до моделі «економії на виживання». Понад 64% споживачів обирають дешевші бренди, а пріоритетом стає задоволення базових потреб (їжа, ліки) [52; 56].

«У поведінковій економіці цей феномен відомий як Present Bias (упередження теперішнього часу) або гіперболічне дисконтування. В умовах екзистенційної загрози цінність грошей «сьогодні» є незмірно вищою, ніж цінність грошей «у майбутньому». Люди не схильні відкладати на 20 років, якщо не впевнені у фізичній безпеці завтра» [52].

«Високий рівень стресу (який відчувають 87-92% населення) блокує когнітивні здатності до довгострокового планування. Дослідження показують, що стрес змушує людей приймати менш раціональні фінансові рішення та шукати швидкого дофамінового підкріплення через споживання, а не інвестування» [56].

«Згідно з дослідженнями НБУ та USAID, індекс фінансової грамотності в Україні зріс до 12,3 балів (з 21 можливого), що становить 58% від максимуму» [21]. Хоча динаміка є позитивною, структура знань залишається незбалансованою:

- українці добре розуміють поняття інфляції та відсотків по кредитах;
- критично низьким є розуміння складних відсотків, диверсифікації ризиків та інструментів ринку капіталу;
- спостерігається ефект Даннінга-Крюгера: близько третини респондентів оцінюють свої знання як високі, хоча об'єктивні тести цього не підтверджують.

«Дослідження підтверджують пряму кореляцію: підвищення фінансової грамотності на 1 пункт знижує інфляційні очікування на 3,27%» [36]. Це означає, що освічені громадяни є стабілізуючим фактором для економіки: вони менше панікують, менше скуповують валюту та більш схильні довіряти банківській системі.

Український банківський сектор є одним із найбільш передових у світі з точки зору цифровізації. Застосунки Monobank та Privat24 стали «супердодатками», які покривають більшість фінансових потреб населення.

Monobank створив унікальний досвід користувача, який базується на гейміфікації (нагороди, «банки» для накопичення). Цей підхід може бути екстрапольований на пенсійні заощадження. Інтеграція можливості швидкого

відкриття НПФ через знайомий інтерфейс зняла б бар'єр складності, який зупиняє більшість потенційних вкладників. Наразі ж відкриття рахунку в НПФ часто вимагає підписання паперових документів або використання менш зручних інтерфейсів.

Як державний банк, PrivatBank має найбільшу клієнтську базу пенсіонерів. Його сервіси дозволяють генерувати довідки для ПФУ, оформлювати пенсійні картки онлайн та верифікуватися через BankID. Однак функціонал безпосереднього інвестування в НПФ через Privat24 залишається недостатньо інтегрованим та популяризованим.

Цифровізація державних послуг радикально підвищила прозорість пенсійної системи. Портал електронних послуг ПФУ та його мобільний застосунок дозволяють кожному громадянину переглянути свій страховий стаж, розрахувати прогностичну пенсію та навіть «докупити» стаж.

Нововведення 2024-2025 років, такі як автоматичне призначення пенсій та електронні трудові книжки, спрощують адміністрування. Проте, ці інструменти поки що працюють переважно на інформування, а не на залучення до накопичень. Наступним кроком має стати інтеграція «пенсійного калькулятора» в застосунок «Дія» з прямою пропозицією інструментів для подолання розриву між бажаною та прогнозованою пенсією.

Посилення фінансової грамотності щодо формування пенсійних накопичень повинно також відбуватися через фінансову просвіту починаючи з дитячого віку.

Починаючи з 2025 року, Міністерство освіти і науки України спільно з НБУ запровадило обов'язковий курс «Підприємництво і фінансова грамотність» для учнів 8-9 класів. Це системна зміна, яка виводить фінансову освіту з факультативів у ядро шкільної програми.

Для забезпечення якості викладання було розроблено повний навчально-методичний комплекс, підготовлено понад 2500 вчителів та створено цифрові додатки. Програма курсу охоплює не лише базові поняття (бюджет, депозит), а й

складні теми: податкова культура, фінансове шахрайство, підприємництво та пенсійне планування [22].

Впровадження цього курсу має стратегічне значення не лише для майбутніх поколінь, а й для сьогодення. Діти, які вивчають фінансову грамотність, часто приносять ці знання в сім'ю, впливаючи на фінансову поведінку батьків (ефект реверсивної соціалізації). В умовах, коли доросле населення має усталені стереотипи та недовіру, діти можуть стати агентами змін, спонукаючи батьків до відкриття депозитів, користування кешбеком чи перевірки страхового стажу.

Як вагомий стимул до пенсійних накопичень можна розглядати передбачену податкову знижку на внески до НПФ та СК Life. Громадянин може повернути 18% (ПДФО) від суми сплачених внесків, але не більше певної межі (у 2024 році – 3750 грн на місяць).

Попри фінансову привабливість (це фактично гарантована дохідність +18% до інвестиційного доходу), цей інструмент використовується вкрай рідко через бюрократичну складність (необхідність подання декларації, збору довідок та очікування повернення коштів; низьку обізнаність (більшість громадян не знають про таку можливість) та конкуренцію з ФОП (значна частина середнього класу працює як ФОП (та оподатковується за спрощеною системою), де ПДФО не сплачується, а отже, податкова знижка недоступна.

Реформа має спростити цей процес, зробивши нарахування знижки автоматичним через «Дію», без необхідності подання паперових декларацій.

На основі проведеного аналізу пропонуються наступні кроки для інтеграції фінансової грамотності в систему формування пенсійних заощаджень:

1) освітньо-комунікаційний напрямок:

– кампанія «Твоя пенсія – твоя власність»: змістити фокус комунікації з «обов'язку платити податки» на «право власності на накопичення». Роз'яснення механізмів успадкування пенсійних коштів (що є критично важливим аргументом під час війни).

– інтеграція в «Дію»: запуск розділу «Фінансове здоров'я», який буде візуалізувати всі активи громадянина (стаж, НПФ, ОВДП) і давати фінансові прогнози.

2) технологічно-інфраструктурний напрямок: спрощення входу за допомогою стандартів Open Banking, які дозволять клієнтам банків (Monobank, PrivatBank тощо) бачити свої пенсійні рахунки в НПФ безпосередньо в банківському застосунку та налаштовувати автоплатежі («правило округлення», «відсоток від зарплати»).

3) регуляторний напрямок:

– створення системи гарантування пенсійних накопичень (аналог ФГВФО), що є основною умовою відновлення довіри;

– автоматизація податкової знижки: реалізація механізму кешбеку податків на картку без подання декларації.

4) захист прав споживачів: посилення контролю за рекламою фінансових послуг, щоб уникнути ситуацій з фінансовими пірамідами, які підривають довіру до всього ринку.

Формування пенсійних заощаджень в Україні через посилення фінансової грамотності не є лінійним процесом передачі знань. Це комплексна трансформація, що вимагає відновлення довіри, створення зручних цифрових інструментів та зміни соціального контракту.

В умовах війни та демографічної кризи держава не має часу чекати на «ідеальні умови» для запуску накопичувальної системи. Стратегія має базуватися на «малих кроках»: від «Національного кешбеку» до добровільних НПФ у смартфоні, від шкільних уроків до автоматичного зарахування. Лише поєднання освітніх зусиль з технологічними рішеннями Fintech та інституційними гарантіями здатне подолати інерцію патерналізму та сформувати клас відповідальних власників пенсійного капіталу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальне науково-прикладне завдання щодо систематизації, узагальнення та поглиблення теоретико-практичних знань стосовно функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні, а також обґрунтовано напрями формування пенсійних заощаджень через посилення фінансової грамотності населення. За результатами проведеного дослідження ми дійшли до таких висновків.

1. Дослідження генезису пенсійних систем від давніх часів до сучасності засвідчило, що солідарна система ефективно функціонує лише за умови, коли кількість працюючих значно перевищує кількість пенсіонерів. Глобальні демографічні зміни зумовили перехід до багатокомпонентних конструкцій, зокрема п'ятирівневої моделі Світового банку, яка диверсифікує ризики шляхом поєднання державного перерозподілу з приватним накопиченням. Без запуску другого рівня та розвитку третього рівня, майбутні покоління пенсіонерів приречені на бідність. Запланована пенсійна реформа є безальтернативною, незважаючи на ризики воєнного часу

2. Доведено, що державне регулювання НПЗ в Україні залежить від фінансової грамотності громадян: жорстке регулювання компенсує дефіцит знань, але його складність створює бар'єри для розуміння системи.

3. Аналіз ринку НПФ засвідчив його стагнацію та корпоративний характер. Рівень залучення населення є критично низьким – лише близько 5,2% працездатного населення бере участь у добровільних програмах, причому 43% з них зосереджені в одному корпоративному фонді НБУ.

4. Дослідження ринку life-страхування засвідчило, що він пройшов жорстку консолідацію (залишилося 10 спеціалізованих компаній). Провідні гравці (Metlife, TAS Life, GRAWE, PZU та UNIQA) забезпечили позитивну реальну дохідність та адаптували страхові продукти до умов війни, запропонували покриття пасивних і навіть активних воєнних ризиків.

5. В умовах війни фінансова грамотність є компетенцією виживання. Індекс фінансової грамотності українців складає 12,3 бала з 21, причому

спостерігається дефіцит знань щодо складних відсотків та інвестиційних ризиків. Ефективна інтеграція фінансової освіти у шкільні програми (з 2025 року) здатна створити ефект реверсивної соціалізації, коли діти впливатимуть на фінансову поведінку батьків.

Для подолання патерналістських настроїв та стимулювання розвитку системи НПЗ розроблено практичні пропозиції щодо посилення фінансової просвіти:

- проведення цільової комунікаційної кампанії «Твоя пенсія – твоя власність». Доцільно на державному рівні змістити акценти з «обов'язку платити єдиний соціальний внесок» на право приватної власності на накопичені кошти. Просвітницька кампанія повинна детально роз'яснювати відмінності між солідарними та накопичувальними рахунками, зокрема наголошуючи на механізмах успадкування пенсійних активів у НПФ та СК, що є вагомим аргументом для громадян в умовах війни;

- інтеграція «Пенсійного калькулятора» та панелі «Фінансове здоров'я» в застосунок «Дія». Просвіта має бути невідривною від практичних інструментів. Створення єдиного дашборду у «Дії», де громадянин бачитиме свій страховий стаж, прогноз солідарної пенсії та наявні накопичення (у НПФ, ОВДП чи СК), наочно демонструватиме розрив між очікуваним та реальним рівнем доходу у непрацездатному віці. Це стимулюватиме населення самостійно вивчати інструменти НПЗ для покриття цього розриву;

- спрощення податкових стимулів (автоматизація податкової знижки). Податкова знижка на внески до НПФ та СК Life (повернення 18% ПДФО) наразі є складною процедурою. Якщо реалізувати її у форматі автоматичного «кешбеку» податків одразу на банківську картку (без подання декларацій), це стане потужним «уроком» фінансової грамотності: громадяни на практиці побачать швидко фінансову вигоду від довгострокових заощаджень;

- запровадження стандартів Open Banking для мікроінвестування. Просвіта повинна супроводжуватися максимальним спрощенням поведінкового бар'єра. Завдяки Open Banking необхідно дати можливість клієнтам банків

максимально просто відкривати пенсійні рахунки в НПФ, СК та налаштовувати автоплатежі (наприклад, «правило округлення» чека чи відсоток від зарахування зарплати). Інтеграція складного фінансового продукту у звичні банківські застосунки зробить інвестування зрозумілою практикою;

– відновлення довіри через інформування про систему гарантування активів. Відчутним бар'єром фінансової обізнаності є страх втрати коштів. Просвітницькі ініціативи мають бути підкріплені створенням державного механізму гарантування пенсійних накопичень (аналога Фонду гарантування вкладів фізичних осіб). Масштабна кампанія з роз'яснення того, як саме відокремлені активи учасників від активів адміністраторів, та як працює система гарантування, дозволить подолати бар'єр недовіри до фінансових посередників.

Для повноцінного перетворення страхування життя на пріоритет фінансової грамотності необхідні рішучі кроки з боку держави та бізнесу:

- прийняття законодавства про обов'язкову накопичувальну пенсію з чітким визначенням ролі страховиків життя як надійних управителів активами;
- валютна лібералізація для страхових компаній, що дозволить їм інвестувати частину резервів у надійні закордонні активи, забезпечуючи валютну диверсифікацію для клієнтів;
- продовження розвитку страхових продуктів з покриттям воєнних ризиків, розширюючи їх для нових категорій населення та бізнесу;
- цифровізація сервісів – від онлайн-продажів до автоматичного врегулювання, що сприятиме залученню покоління «Zумерів» та «міленіалів»;
- підвищення прозорості та соціальної відповідальності, що є критичним для відновлення та утримання довіри в умовах кризи.

Страхування життя в Україні має всі шанси стати драйвером економічного відновлення, акумулюючи стратегічні інвестиції, необхідні для інфраструктурної перебудови країни, та забезпечуючи фінансову незалежність громадян у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АТ «СК «ТАС Лайф» : [офіційний вебсайт]. URL: <https://taslife.com.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
2. Вергелюк Ю. Ю., Лещенко М. А. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2022. № 27 (55). С. 42–45.
3. Вовк Є. О., Бірюк С. О., Гречанінов Ф. В. Соціально-економічні координати недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-150>.
4. Войналович І. А. Сучасний стан і вектори розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>.
5. ВПФ «ПриватФонд» : [офіційний вебсайт]. URL: <https://privatfond.com.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
6. Дубровіна Н. В. Стан та перспективи розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка і держава*. 2021. № 9. С. 89–94.
7. За останні три роки рівень фінансової грамотності українців поліпшився – результати дослідження. *Національний банк України* : [офіційний вебсайт]. 2021. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
8. Заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08 лип. 2011 р. № 3668-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17> (дата звернення: 23.04.2026).
9. Зварич О. І., Волошин В. В. Перспективи удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Проблеми економіки*. 2025. № 3 (65). С. 273–282. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-3-273-282>.

10. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.04.2026 (форма № 5-ПФ). *Пенсійний фонд України* : [офіційний вебсайт]. 2026. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2178520-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-04-2026-forma-5-pf/> (дата звернення: 23.04.2026).
11. Квас В. О. Економічний механізм недержавного пенсійного забезпечення в трансформаційній системі України : дис. ... д-ра філософії : 051 / Київський національний університет технологій та дизайну. Київ, 2025. 319 с.
12. Кириленко О. П. Соціальне страхування : підручник / за ред. О. П. Кириленко, В. С. Толуб'яка. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2016. 516 с.
13. Кізима Т. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. Вип. 4 (90). С. 33–47. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/33625> (дата звернення: 23.04.2026).
14. Кізима Т., Булавинець В., Кізима А. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті розвитку поведінкових фінансів. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32, № 4. С. 152–164. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.152>.
15. Кізима Т., Кізима А. Домогосподарства на фінансовому ринку України: поведінково-мотиваційний аспект. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 3. С. 89–101. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/7441> (дата звернення: 23.04.2026).
16. Кізима Т., Крупяк І., Коломійчук Н. Методика викладання фінансової грамотності у вищій школі: досвід та перспективи. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3 (64). С. 8–18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1337/1341> (дата звернення: 23.04.2026).
17. Кізима Т., Куцяк В. Особисте фінансове планування: сутність, специфіка, основні етапи. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 3. С. 62–70. URL:

<http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/891/899> (дата звернення: 23.04.2026).

18. Нагайчук Н., Третяк Н., Якушев О. Соціально-економічні дослідження сучасного стану недержавного пенсійного забезпечення в умовах воєнної реальності України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2024. Т. 25, вип. 2 (73). С. 96–109. DOI: 10.24025/2306-4420.73(2).2024.321776.

19. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку : [офіційний вебсайт]. URL: <https://nssmc.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2026).

20. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. *Національний банк України* : [офіційний вебсайт]. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

21. Національний банк України : [офіційний вебсайт]. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2026).

22. Нова українська школа (НУШ) : [освітній портал]. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення: 23.04.2026).

23. Основні тенденції страхового ринку України за 9 місяців 2025 р. *Ліга страхових організацій України* : [офіційний вебсайт]. 2025. URL: <https://uainsur.com> (дата звернення: 23.04.2026).

24. Пенсійний фонд України : [офіційний вебсайт]. URL: <https://pfu.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2026).

25. Петруха Н., Петруха С., Великий Є. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення як чинник довгострокового демографічного зростання. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. № 4 (62). С. 97–113. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2025.04.097>.

26. Пікус Р. В., Трейтяк О. О. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-17>.

27. Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.04.2026).
28. Пономарьова О. Б., Мона Н. В. Напрями модернізації діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні шляхом впровадження зарубіжного досвіду. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 4 (84). С. 122–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-19>.
29. ПрАТ «ГРАВЕ Україна. Страхування життя» : [офіційний вебсайт]. URL: <https://grawe.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
30. ПрАТ «МетЛайф» : [офіційний вебсайт]. URL: <https://metlife.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій : Закон України від 03 жовтня 2017 р. № 2148-VIII. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19> (дата звернення: 28.04.2026).
32. Про державні пенсії : Закон СРСР від 14 лип. 1956 р. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140719__529194 (дата звернення: 25.04.2026).
33. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 лип. 2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 26.04.2026).
34. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09 лип. 2003 р. № 1057-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47–48. Ст. 372. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (дата звернення: 26.04.2026).
35. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05 листоп. 1991 р. № 1788-XII. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12> (дата звернення: 26.04.2026).

36. Роль фінансової грамотності в закріпленні інфляційних очікувань. *Національний банк України* : [офіційний вебсайт]. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
37. Романовська Ю. А. Фінансова грамотність як чинник розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Бізнес Інформ*. 2025. № 7. С. 441–447. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-441-447> (дата звернення: 23.04.2026).
38. Рудик О. В. Історичний нарис розвитку пенсійних систем. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-65>.
39. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. № 4 (81). С. 60–74. DOI: 10.35774/sf2024.04.060.
40. Сорокіна Л. Історично-правові засади пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2022. Вип. 1 (61). С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.1.11>.
41. Стеценко Б., Бірюк С., Стрижак А., Литвинюк А. До питання ефективної моделі недержавного пенсійного забезпечення у поствоєнній парадигмі розвитку України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 5 (322). С. 379–383. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-60>.
42. ТДВ «ПЗУ Україна страхування життя» : [офіційний вебсайт]. URL: <https://pzulife.com.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
43. ТОВ «ОТП Капітал» : [офіційний вебсайт]. URL: <https://otpcapital.com.ua> (дата звернення: 23.04.2026).
44. Хлібовська Г. М. Політика соціального реформування в Німецькій імперії: витоки, сутність, значення історичного досвіду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Т. 33 (72), № 1. С. 179–184. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.26>.

45. Чвертко Л. А., Кравченко О. О., Бондаренко Г. В. Роль накопичувального страхування в сучасній екосистемі пенсійного забезпечення. *Ефективна економіка*. 2025. № 6. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.6.6>.

46. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави : монографія. Львів : Растр-7, 2020. 196 с.

47. Шашкевич О. Вдосконалення системи пенсійного забезпечення: європейський вектор розвитку. Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека : колективна монографія. Т. 2 / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Економічна думка, 2025. С. 321–330.

48. Шашкевич О. Страхування життя в Україні: сучасний пріоритет фінансової грамотності населення в умовах війни. Модерні фінанси: національна стійкість, безпека, інноваційне лідерство : матеріали III Міжнародного фінансового форуму (Тернопіль – Буковель, 13–17 травня 2026 р.) / ред. кол. : А. І. Крисоватий [та ін.]. Тернопіль : ЗУНУ, 2026. С. 898–901.

49. Шашкевич О. Цифрова еволюція фінансової грамотності: від гейміфікації до штучного інтелекту в професійній освіті. Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми і перспективи : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 11–12 грудня 2025 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2025. С. 262–264.

50. Шепель І. В. Функціонування системи недержавного пенсійного страхування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Новітні тренди розвитку страхового ринку: синергія інновацій та фінансової безпеки* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 15 трав. 2025 р.). Київ : КНЕУ, 2025. С. 182–185.

51. Шурхало Д. Без паспортів і державних пенсій аж до 1964-1974 років: як жили колгоспники в СРСР і коли їх зрівняли в правах. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pensiyyi-ta-pasporty-radyanskykh-kolhospnykiv/33099298.html> (дата звернення: 26.04.2026).

52. Consumer trends of Ukrainians in the third year of the great war. *Gradus Research* : [компанія соціологічних досліджень]. URL: <https://gradus.app> (дата звернення: 23.04.2026).

53. Diia Summit 2.0: які революційні послуги тепер доступні українцям у Дії. *Портал Дія* : [офіційний вебсайт]. URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2026).

54. First Ukrainian companies take advantage of new war risk insurance facility supported by EBRD. *European Bank for Reconstruction and Development* : [official website]. URL: <https://ebrd.com> (дата звернення: 23.04.2026).

55. UNIQA Україна : [офіційний вебсайт]. URL: <https://uniqa.ua> (дата звернення: 23.04.2026).

56. Voice of the consumer. *PwC* : [official website]. URL: <https://pwc.com> (дата звернення: 23.04.2026).

ДОДАТКИ

Порівняльна характеристика рівнів мультипільарної пенсійної системи за методологією Світового банку

Рівень	Характеристика та призначення	Тип фінансування	Цільова група	Управління	Приклад в Україні
Нульовий рівень (Pillar 0): базовий захист	Ненакопичувальна система, що фінансується за рахунок податкових надходжень. Її головна мета – запобігання бідності серед людей похилого віку, незалежно від їхньої трудової історії. Виплати можуть бути універсальними (соціальна пенсія) або адресними. В Україні цей рівень представлений державною соціальною допомогою особам, які не мають права на пенсію. Важливість цього рівня зростає в умовах війни, коли значна частина населення втрачає можливість накопичити необхідний страховий стаж.	Бюджетні кошти	Найбідніші верстви, особи без страхового стажу	Державне або комунальне	Соціальна допомога особам без права на пенсію
Перший рівень (Pillar 1): солідарна система	Обов'язкова державна система, що функціонує за солідарним принципом. Її фінансування здійснюється за рахунок внесків (податків) працюючого покоління, які негайно спрямовуються на виплати нинішнім пенсіонерам. Функція цього рівня – заміщення частини втраченого заробітку та перерозподіл доходів.	Солідарна система	Наймані працівники, платники внесків	Державне (ПФУ)	Пенсія за віком (солідарна)
Другий рівень (Pillar 2): обов'язкове накопичення	Обов'язкові відрахування на індивідуальні пенсійні рахунки. На відміну від першого рівня, ці кошти інвестуються в фінансові активи для отримання доходу. Управління активами може здійснюватися НПФ або централізованою державною агенцією. Мета другого рівня – забезпечення вищого коефіцієнта заміщення та зниження навантаження на державні фінанси в довгостроковій перспективі.	Індивідуальні накопичення (обов'язкові)	Працююче населення	Приватне/Державне	Законодавчо передбачений, але не впроваджений

Продовження додатку А

Третій рівень (Pillar 3): добровільне накопичення	Добровільні пенсійні заощадження, які можуть здійснюватися як індивідуально, так і через корпоративні пенсійні програми роботодавців. Розрахований на громадян, які планують забезпечити собі рівень життя вищий за базовий. Держава стимулює розвиток цього рівня через податкові пільги. В Україні цей рівень представлений системою НПФ, довгострокового страхування життя та пенсійного страхування, яка, однак, залишається нішевим сегментом ринку.	Індивідуальні накопичення (добровільні)	Середній клас, працівники корпорацій	Приватне	НПФ, «лайфові» СК
Четвертий рівень (Pillar 4): нефінансова підтримка.	Інновацією оновленої моделі СБ стало включення до системи пенсійного забезпечення нефінансових активів та доступу до соціальних послуг. Сюди відносяться житло (власне житло як актив, що зменшує витрати на проживання або може бути монетизований через зворотну іпотеку), доступ до безоплатної медицини, системи догляду за літніми людьми та неформальна підтримка з боку родини. В Україні, де рівень володіння житлом є високим, але ліквідність активів низька, цей рівень має значний невикористаний потенціал.	Неформальна підтримка, активи	Все населення	Змішане	Власне житло, субсидії, сімейна підтримка